

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

**Л.О.МАРМУЛЬ – д.е.н., професор,
Ф.І.МОСКАЛЕНКО,
Є.С.ПОДАКОВ – пошукувачі, Херсонський ДАУ**

Дослідження історичних етапів розвитку південного економічного регіону як виробника високоякісного товарного зерна, обумовлено необхідністю використання набутого у минулому досвіду в практичній роботі щодо впровадження зернового господарства. Вивчення особливостей функціонування сільського господарства та методів господарювання, якими користувалися наші предки, дозволить виявити чинники, що були визначальними у подоланні регресивних та посиленні висхідних тенденцій в зернопродуктовому виробництві. Родючі ґрунти, сприятливі кліматичні умови, вигідне геополітичне положення Причорноморського краю використовувались ще з давніх часів. Але недосконалі засоби праці та низька культура землеробства не дозволяли отримувати високі врожаї зерна, якого було достатньо лише для задоволення власних потреб та простого відтворення.

На особливу увагу, з точки зору розвитку товарного виробництва зернових культур на півдні України, заслуговують події, що мали місце після появи на землях Причорномор'я скіфів. Скіфія започаткувала інтенсивний торговий обмін з Грецією, яка стала для неї основним постачальником виробів із заліза, предметів розкоші, а натомість – вивозить продукцію сільського господарства, зокрема пшеницю, яка цінувалась за високі якості на зовнішньому ринку і дорого коштувала. З часом, на узбережжі Причорномор'я з'являються грецькі торгові міста, через які проходила значна частина експортного зерна. В урожайні роки в Грецію відправлялось до 5 млн. пудів (80 тис. тонн) збіжжя.

Значним прогресом у розвитку зернового господарства можна вважати появу поряд з тисячами невеликих власників-землеробів, великих господарств земельної аристократії, які базувались на широкому використанні праці рабів. Ці утворення були більш спеціалізовані та забезпечували переважну частину товарного зерна, яке направлялось на експорт.

Близькість Чорноморських портів давала можливість вигідно реалізовувати багаті врожаї високоякісного зерна, попит на яке не зменшувався, а навпаки, зі збільшенням кількості міського населення, все зростав. Окрім того, значною мірою ріс і розвивався внутрішній ринок, який вимагав все більшої кількості сільськогосподарської продукції.

Але бурхливий розвиток сільського господарства Скіфії не мав свого продовження. Спустошливі набіги кочових племен призвели античну державу до глибокої кризи. Причорномор'я поперемінно підпадає під вплив народів, які ведуть кочовий спосіб життя та з сільськогосподарських галузей визнають лише тваринництво. Як наслідок, різко починає зменшуватись експорт зерна, раніше міцні торгові відносини з Грецією майже припиняються, зернове господарство поступово занепадає.

Новий етап відродження самого краю та розвитку зернового господарства на території земель Причорномор'я розпочався лише у 18 ст. після російсько-турецької війни.

Цьому сприяла послідовна та цілеспрямована державна політика Російської імперії. Надання землі у приватну власність приваблювало у регіон велику кількість бажаючих займатися аграрним виробництвом. Землеробство відроджується швидкими темпами. Важливим досягненням у цій галузі можна вважати перехід з переложної на трипільну систему. За відповідними даними, по Херсонській губернії в період з 1805 по 1828 роки спостерігається стрімке нарощування посівів озимих і ярих зернових культур. Як наслідок, валові збори зерна суттєво зростають. Так, у 1828 році по відносно базового (1805) року площа озимих зернових майже подвоїлась, а всього по зернових зросла на 46%. Валовий збір зерна озимих за цей період зріс більше, ніж у 25 разів, ярових – на 86,1%, а всього за групою зернових культур збільшився у 3,4 рази. При цьому є виробництво зерна у розрахунку на одну душу населення та урожайність.

Основний акцент у розвитку аграрної сфери держава робить на великі поміщицькі володіння, питома вага земель яких у Херсонській губернії в середині XIX століття складала більш, ніж 59% від загальної площі. В Одеському, Тираспольському та Ананіївському повітах нараховувалось 969 поміщицьких господарств, з яких 26 мали більше, ніж 10 тисяч десятин землі кожне, 43 – більше ніж, 5 тисяч. Особливістю цих володінь було те, що вони спеціалізувались на виробництві експортного зерна.

Таким чином, досить чітко прослідковуються пріоритети державної політики – освоєння і розвиток території краю, опираючись на сільськогосподарське виробництво з орієнтацією на великі поміщицькі господарства.

Значна роль в освоєнні нових земель належала іноземним колоністам, у яких переймалися нові технології, поряд із вітчизняними залучалися іноземні інвестиції, налагоджувалися більш тісні взаємовідносини з країнами, вихідцями з яких були переселенці. Останній фактор був особливо важливим з точки зору розробки та освоєння нових каналів реалізації, а також завоювання перспективних ринків збуту сільськогосподарської продукції.

Насиченість внутрішнього ринку сільськогосподарською продукцією

єю стимулювало активну зовнішньоекономічну поведінку вітчизняних агровиробників. Так, із загального обсягу значна частка зерна вивозиться за межі країни. Доля чорноморського хлібного експорту постійно зростала. У 1802 році в загальноросійському експорті зерна вона склала 16,3%, а вже у 1817 році – 40,1%. Ще вищим буде відсоток зростання у зіставленні експортних даних за пшеницею. У 1802 році через південні порти було вивезено 43,3% всієї кількості цього продукту, а у 1817 р. – 69,2%. У подальшому доля південної пшениці зростає ще більше і у 1822 році вона складала 96% загальноросійського експорту. Такому росту також сприяло отримання землевласниками права здійснювати оптову торгівлю на побудованих за свої кошти судах.

Найвищою товарністю виділяються ячмінь та пшениця, експортні частки яких від загального обсягу валового виробництва відповідно склали 44,5% та 43,5%. За винятком вівса, який у абсолютних та відносних показниках явно поступався іншим експортним товарам зернової групи і продавався за межі країни виключно із зони лісостепу, уся інша зернова продукція на експорт вирощувалася переважно в степовому регіоні. Про це можна свідчать такі дані (табл.1).

Таблиця 1 – Експорт хліба в середньому за 1909-1913 рр., млн. пуд.

	Валовий збір, всього	У тому числі експорт			Експорт у зборі, %
		Степ	Лісостеп	Україна	
Пивниця	412,7	136,0	43,7	179,7	43,5
Ячмінь	271,9	111,4	9,7	121,1	44,5
Жито	239,5	16,8	13,1	29,9	12,6
Овес	147,2	-	9,3	9,3	6,3

Отже, з 179,7 млн. пудів, що складало 75,7% загального пшеничного експорту, ще вищою була частка вирощеного в цілому регіоні на експорт ячменю – 92%. І лише по експорту жита перевага вкладу півдня складала всього 3,7 млн. пудів, а частка у загальному експорті була не набагато більшою його половини – 56,2%. У переліку вказаних експортних продуктів на пшеницю і ячмінь приходилося більш, ніж 88 відсотків. Тому справедливо вважати, що основним постачальником зернової продукції на експорт був саме південь України.

Такий перебіг подій позитивно вплинув на продуктивність праці в сільському господарстві. У післяреформений період спостерігається тенденція нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, особливо, зерна (табл.2).

Таблиця 2 – Динаміка валового збору зерна, млн. пуд.

Роки	Степ	Лісостеп	Україна
1901-1905	434	518	952
1906-1910	472	483	955
1911-1915	505	587	1092

За статистичними даними, валовий збір зерна України в пореформений період за п'ятиріччя (1911-1915 рр.) порівняно з дореформеним (1901-1905 рр.) зріс на 14,7%. У південній частині країни цей приріст був ще вагомішим – 16,4%.

Згідно з статистичними даними, у середньому за 1909-1913 рр. Валове виробництво хліба в Україні становило 1186 млн. пудів, з яких 40% припадає на південний степовий регіон. На одну душу сільського населення вироблялось 43,4 пуда зерна, а на півдні – 71,6 пуда. Останній, таким чином, стає житницею України.

Регіональні особливості відродження сільського господарства Причорномор'я (до 1917 р.) зумовлені історичним розвитком краю. Процес відродження у цілому включав декілька послідовних етапів із притаманними характерними особливостями:

- по-перше – характерна орієнтація на поміщиків – великих таворовиробників експортної агропродовольчої продукції;

- по-друге – відміна кріпацтва та надання можливості більш динамічного розвитку селянських господарств за збереження пріоритетності поміщицького товаровиробництва;

- по-третє – стимулювання розвитку селянських господарств та інтенсивний розвиток ринкових відносин;

- по-четверте – домінує орієнтація держави на переважно довгострокові перспективи розвитку регіону.

Можна виділити основні фактори, які сприяли відродженню аграрного виробництва, зокрема зерновиробництва в Причорномор'ї:

- чітка державна політика відродження і розвитку регіону на базі його сільського господарства, здійснення політико-правових і соціально-економічних заходів, за яких стає можливим стабільний розвиток сільського господарства;

- врахування особливостей регіону та надання певної самостійності для проведення регіональної соціально-економічної політики. Становленню аграрного сектора економіки сприяли значні економічні пільги, серед яких слід виділити режим довгострокового неоподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Переселенці, у тому числі й іноземні колоністи, безкоштовно отримували значні земельні наділи та позики для ведення сільськогосподарського виробництва;

- сформоване сприятливе соціально-економічне середовище було привабливим навіть для іноземців-колоністів, які переселялися в регіон із країн Західної Європи: Німеччини, Нідерландів, Швеції, Швейцарії тощо. Це сприяло зміцненню міжнародних торговельних зв'язків регіону та заохочувало міжнародну підтримку відроджувальним процесам. У сільському господарстві завдяки цьому склалися умови для ведення виробництва з урахуванням досвіду землеробів із європейських країн;

- стимулювання інтенсивного розвитку виробничої та соціальної інфраструктури. Характерною рисою було формування різнопланової транспортної мережі, у тому числі залізничного сполучення та розбудова ві-

тчизняного морського та річкового судноплавства;

– до відродження провідних галузей регіону залучалися відомі науковці та громадські діячі. Так, позитивну організаційну роль відіграло створення імператорського товариства сільського господарства півдня Росії як таке, що дозволяло цілеспрямовано користуватися державними коштами на стратегічно важливих напрямках розвитку сільського господарства та додатково залучати для цього кошти великих землевласників. Товариство виконувало велику роботу з упровадження у практику новітніх на той час досягнень техніки, технології, сортів сільськогосподарських культур;

– підтримувалися розвиток торгівлі та активна зовнішньоекономічна діяльність регіону. Сільськогосподарське виробництво не лише задовольняло потреби регіону у продовольчих товарах, а й розвивалося з орієнтацією на експорт агропродовольчої продукції. Було характерним інтенсивне формування ринкової інфраструктури регіону.

Можна з упевненістю стверджувати, що більшість цих факторів не втратили свого значення і є актуальними й понині, їх впровадження значною мірою сприяло б відродженню зерновиробництва на півдні України.

Література:

1. Клочан В.В. Етапи розвитку зерновиробництва на півдні України // Вісник аграрної науки Причорномор'я: Зб. наук. пр. – Миколаїв: Миколаївська державна аграрна академія. – 2000. – №2. – С.75-81.
2. Саблук П.Т., Ситник В.П., Шпичак О.М. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК. – К., 1997. – 500 с.
3. Трейш М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: Введение в теорию, практику и политику. – С.В.: 1995. – 448 с.

УДК: 338.53: 338.24.021.8: 338.432

ЦІНОВА ПОЛІТИКА В РЕФОРМОВАНОМУ АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Л.О.БОЙКО,

Л.Д.ЗАВІДНА – кандидати с.-г.наук, доценти,

Херсонський ДАУ

З переходом до ринкових відносин необхідно вміло орієнтуватись на ринку сільськогосподарської продукції, ефективно управляти та розпоряджатися виробничими, кадровими та фінансовими ресурсами підприємства, кваліфіковано оцінити та вміти запобігти можливим негативним чинникам навколишнього середовища. Саме розуміння ринкового середовища, правильно спланована маркетингова стратегія, ефективно вико-